

Тематична рубрика: Загальна педагогіка та історія педагогіки

УДК 378. 145:67

**СТАНОВЛЕННЯ ТА ВДОСКОНАЛЕННЯ ЕКСКУРСІЙНОЇ
МЕТОДИКИ ПРИ ПІДГОТОВЦІ ФАХІВЦІВ В РЕСПУБЛІКАХ
МОЛДОВА, БІЛОРУСЬ ТА УКРАЇНА
FORMATION AND IMPROVEMENT OF EXCURSION TECHNIQUES AT
THE TRAINING OF SPECIALISTS IN THE REPUBLIC OF MOLDOVA,
BELARUS AND UKRAINE**

Коваленко О. В.,

канд. пед. наук,

доцент кафедри образотворчого мистецтва,

музикознавства та культурології

Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка

Стаття присвячена одній з актуальних на сьогодні проблем підготовки майбутніх фахівців туристичного супроводу (гідів-екскурсоводів) у республіках Молдова, Білорусь та Україна. Зокрема, розкривається сутність таких понять гід, екскурсовод, фахівець туристичного супроводу, екскурсійна діяльність та інших. Основна увага зосереджується на теоретико-методичних засадах історичного розвитку, становлення та сучасного стану екскурсійної методики при підготовці майбутніх фахівців туристичного супроводу(гідів-екскурсоводів). Висвітлюються питання співвідношення екскурсійної методики та історичної періодизації вітчизняного та закордонного туризму. Також в даній роботі розглядаються поняття і характеристика екскурсійної методики, яка використовується при підготовці фахівців туристичного супроводу (гідів-екскурсоводів), а також є невід'ємною частиною сучасного етапу розвитку екскурсійного туризму і його послуг на прикладі декількох держав східної Європи, а саме Молдови,

Білорусі та України. В статті розглянуто історичну періодизацію становлення екскурсійної методики з початку 1920-х років (історичний етап – постімперський) коли багато дослідників по різному визначають сутність і зміст методики екскурсійної роботи та зазначають, що екскурсійний метод являє собою сукупність способів і прийомів повідомлення знань і є основною складовою екскурсійного процесу. Також розглянуто період кінця XX століття, в якому з'являються перші видання по поняття екскурсійної методики та рекомендації щодо підготовки фахівців туристичного супроводу (гідів-екскурсоводів) у країнах пострадянського простору. В роботі досліджено період стабілізації екскурсійної діяльності та визначено, що на даному етапі спостерігається зростання інтересу до міських і заміських екскурсій у дорослого населення, а розвиток екскурсійної справи в республіках Молдова, Білорусь та Україна вимагає створення нових форм та методів підготовки майбутніх гідів-екскурсоводів.

Ключові слова: підготовка гідів-екскурсоводів, гід, екскурсовод, фахівець туристичного супроводу, екскурсійна справа, екскурсійна методика.

The article is devoted to one of the pressing problems of training future tourism specialists (guides) in the Republics of Moldova, Belarus and Ukraine. In particular, the essence of such concepts is revealed by a guide, a specialist in tourist support, sightseeing activities and others. The main attention is focused on the theoretical and methodological foundations of the historical development, formation and current state of the excursion methodology in the preparation of future specialists in tourist support (tour guides). The issues of correlation of excursion techniques and historical periodization of domestic and foreign tourism are highlighted. Also in this paper we consider the concepts and characteristics of the excursion methodology used in the preparation of tourist escort specialists (tour guides), and is also an integral part of the modern stage of the development of excursion tourism and its services on the example of several countries of Eastern

Europe, namely Moldova, Belarus and Ukraine . The article discusses the historical periodization of the development of excursion techniques from the beginning of the 1920s (the historical stage is post-imperial) when many researchers differently determine the essence and content of the excursion work methodology and note that the excursion method is a combination of methods and techniques for transferring knowledge and is the main component of the excursion process. The period of the end of the twentieth century, in which the first editions on the excursion methodology and recommendations on the training of tourist escort specialists (tour guides) in the countries of the former Soviet Union appear, are also considered. Also, the period of stabilization of excursion activity was investigated and it was determined that at this stage there is an increase in interest in urban and suburban excursions among the adult population, and the development of excursion business in the Republics of Moldova, Belarus and Ukraine requires the creation of new forms and methods for preparing future guide guides.

Key words: preparation of tour guides, guide, specialist of tourist support, excursion, excursion method.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Розвиток та вдосконалення індустрії туризму в Україні та сусідніх державах є одним з пріоритетних напрямків. Щороку все більше туристів прибуває до України, Білорусі, Молдови та інших держав східної Європи, щоб на свої очі побачити об'єкти всесвітньої спадщини ЮНЕСКО, ознайомитися з культурою та традиціями певних народів, відчути неймовірний національний колорит. В зв'язку з цим виникає все більша потреба в якісних гідах-екскурсоводах.

Протягом останніх років кількість туристів до деяких країн східної Європи зросла майже в 3 рази. Основним напрямом туристичної діяльності і основним аспектом є безперечно культурно-пізнавальний туризм. За даними центрів туристичної інформації переважна більшість туристів, які приїжджають до цих країн, приїхали відпочивати. Власне тому підготовка

висококваліфікованих гідів-екскурсоводів наразі є особливо потрібною в країнах, які розглядаються в даному дослідженні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій показав, що екскурсія, з одного боку, найдавніша форма навчання, з іншого одна з найбільш активних форм навчання, виховання і гармонізації особистості шляхом занурення в природну, традиційну для даної культури середу, або в інше середовище, що вимагає освоєння. На це звертали увагу такі великі педагоги, як А. Герд, Є. Звягінцев, В. Зуєв, Я. Каменський, А. Макаренко, В. Сухомлинський, К. Ушинський та багато інших. Сучасні дослідники, що займаються питаннями екскурсійно-музейної педагогіки (І. Колеснікова, М. Потапова, О. Раєва, та інші), екскурсійного краєзнавства (Н. Гаврілова, С. Галасюк, В. Захаров та інші), екскурсійної теорії (В. Бабарицька, Г. Долженко, Р. Д'якова, Б. Ємельянов, П. Пасечний, М. Поколодна, Н. Савіна та інші), приділяють питанням екскурсійної методики велику увагу.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Проведені дослідження використання екскурсійної методики в сучасному освітньому просторі показують, що більша кількість екскурсій проводиться безсистемно. Екскурсійний метод, що розроблявся в свій час як основа педагогічного процесу та позааудиторної роботи, використовується в одиничних випадках, лише для окремих категорій слухачів чи здобувачів, тоді як в системі безперервної освіти він надає широкі можливості для послідовного застосування. Таким чином, є протиріччя між кількістю в закладах освіти та системністю (якістю) їх використання, а також між завданнями виховання і навчання, що виражаються в домінуванні останнього при використанні екскурсій. Дослідження історії становлення та розвитку екскурсійного методу у вітчизняній педагогіці, теоретичне обґрунтування його значущості, необхідності та особливостей застосування в сучасних умовах визначають актуальність даної роботи.

Мета статті – це дослідження становлення та вдосконалення екскурсійної методики при підготовці фахівців в деяких країнах східної Європи, а саме республіках Молдова, Білорусь та Україна.

Виклад основного матеріалу. Гід-екскурсовод – це професіонал з туристичного та екскурсійного супроводу. Як правило, в обов'язки такого фахівця входить супровід туристів по певному маршруту, знайомство їх з місцевими пам'ятками, видатними людьми, а також культовими об'єктами архітектури, культури чи мистецтва та таке інше.

До того ж, професійний гід – це фахівець, від професіоналізму і харизми якого часто залежить загальна думка туристів про конкретну екскурсію, пам'ятку або навіть цілий регіон. Напевно, тому, кваліфікований екскурсовод повинен досконало володіти історичним матеріалом, приводити цікаві і захоплюючі факти, вміти надавати подорожі потрібну емоцію і чітко керувати увагою екскурсантів.

На сьогодні, майже по всій Європі вимоги до фахівців туристичного супроводу (гідів-екскурсоводів) майже однакові: вища освіта (бажано гуманітарна); додаткове навчання за спеціальністю; знання однієї або декількох іноземних мов; красномовство та чітка дикція; комунікабельність, відкритість, дружелюбність; артистизм і широкий кругозір.

Якщо здобувачі вирішили вибрати професію гіда-екскурсовода, то в даний момент, практично в усьому світі її прийнято розділяти на дві окремі спеціальності, а саме: гід – це людина, яка організує екскурсії та трансфер мандрівників, що супроводжує їх по маршруту, яка інформує про його особливості і займається заповненням відповідної документації; екскурсовод – це фахівець, який відповідає за культурну складову будь-якої екскурсії – зазвичай це штатний співробітник музею, галереї або інших подібних організацій [4, с. 125].

Повернемося до питань методики в екскурсології. Як зазначав дослідник Б. Ємельянов – екскурсійний метод є сукупністю методичних прийомів, які застосовують на екскурсіях. У широкому сенсі – це

комплексний метод, він має ряд особливостей: вибір в спостережуваних об'єктах найважливішого та істотного; поєднання нового матеріалу з раніше отриманим екскурсантами досвідом і знаннями та інше [2, с. 29].

Для екскурсійного методу характерний облік таких ознак екскурсії, як предметність, речова доказовість (наочність). У більшості екскурсій (крім літературних) положення які висунуті в розповіді екскурсовода аргументуються за допомогою зорових доказів. Нерідко розповідь є лише коментарем до зорової характеристики екскурсійних об'єктів. Екскурсійний метод направлений на вивчення головного в темі. Він допускає, щоб окремі сторони вивчалися більш поглиблено, цілісне розділялося на окремі частини, але за умови збереження тісного зв'язку між ними. Підставою для того, щоб назвати екскурсійний метод комплексним, є те, що в ньому органічно поєднуються методи навчання і методи виховання [2, с. 31].

Якщо звернутися до першої спроби розгляду питань теорії, методики і практики екскурсійної справи на територіях країн, які досліджуються нами, то з'являється вона на початку 1920-х років. В цей самий час публікується монографія В. Герда «Екскурсійна справа», яка зробила значний внесок в розвиток теорії та методики екскурсійної справи. У даній монографії вперше у вітчизняній науці було дано визначення екскурсії. У цей період відомий фахівець екскурсійної справи Н. Гейнике вказував, що «серед методистів немає повної єдності у визначенні: що таке екскурсійний метод» [3, с. 58]. Багато дослідників по різному визначають сутність і зміст методики екскурсійної роботи. Одні в якості основної особливості екскурсійного методу вважали моторність (рух екскурсантів), інші, що екскурсійний метод – один з видів активно-рухового засвоєння знань» [3, с. 67].

Аналізуючи представлені підходи, можна встановити, що екскурсійний метод являє собою сукупність способів і прийомів повідомлення знань і є основною складовою екскурсійного процесу. Сукупність механізмів повідомлення знань екскурсоводом і засвоєння цих знань екскурсантами забезпечує комплексний характер екскурсійного методу.

Згодом в колишньому СРСР видавалися публікації, що розглядають питання теорії, методики і організації екскурсійної справи. У цих публікаціях узагальнювалась практика роботи екскурсійних установ (бюро подорожей та екскурсій, екскурсійних бюро). Проте, тільки в 1986 році з'явилося перше видання – «Основи екскурсоведства» автора Бориса Ємельянова в якому і з'являється поняття екскурсійної методики. Дане видання було рекомендовано Міністерством освіти як навчальний посібник для слухачів факультетів громадських професій педагогічних інститутів. У ній автор розкриває особливості методичних прийомів проведення екскурсії [4, с. 52].

Даний посібник було рекомендовано для слухачів системи підготовки та підвищення кваліфікації екскурсійних працівників і фахівців туристично-екскурсійної галузі. В подальшому Б. В. Ємельянов неодноразово перевидавав свій навчальний посібник, доповнюючи його новими розділами і главами, ставши тим самим класиком академічного підручника з екскурсоведства. Саме в розділі 2.1 і дано визначення: «екскурсійна методика – є приватною методикою, так як вона пов'язана з процесом поширення знань на основі однієї форми роботи. Екскурсійна методика являє собою сукупність вимог і правил, що пред'являються до екскурсії, а також суму методичних прийомів підготовки і проведення екскурсій різних видів, на різні теми і для різних груп людей ». Вона ж і розглядається в декількох аспектах таких, «як механізм, який удосконалює «подачу» матеріалу, як процес упорядкування діяльності екскурсовода» [2, с. 145]. Але сама вона змінювалася за весь радянський і пострадянські періоди екскурсійної справи в Молдові, Білорусі, Україні та інших державах.

У перші роки існування радянської держави екскурсії розглядалися в якості значущого фактору в здійсненні програми культурної революції, в ліквідації неписьменності народу. У 20-і роки в країні утворилося два основні центри розробки питань теорії, методичного та практичного забезпечення екскурсійної справи: московський і петербурзький. Між ними існували відмінності в розумінні цілей і сутності екскурсійної роботи:

московський центр основне значення надавав виховному аспекту, петроградський - пізнавальному аспекту екскурсійної справи. Теорія і методика екскурсійної справи широко обговорювалися на конференціях в Петрограді в 1921 і 1923 роках. Особливістю екскурсій в цей час була жорстка зв'язок з пропагандою соціалістичного ладу і соціалістичного будівництва. Ідеологічні стереотипи сприяли визнанню ряду пам'яток чужими нової культури і привели до масового руйнування архітектурних і скульптурних пам'ятників. У березні 1930 року постановою Раднаркому було створено єдине Всесоюзне добровільне товариство пролетарського туризму і екскурсій (ОПТЕ). Його поява знаменувало, в тому числі, підготовку кадрів для туристсько-екскурсійної діяльності, видання літератури. На даному етапі розвитку екскурсійна справа була тісно пов'язана з краєзнавчою роботою. У цей період продовжує розвиватися теорія і методика екскурсійної справи [1].

Після 30-х років відбувається суттєве розширення географії туристських маршрутів і тематики екскурсій. Особлива роль надається виробничим екскурсіям, які використовувалися як метод суспільно-політичного і трудового виховання. Для цього періоду характерний диференційований підхід до організації екскурсій з урахуванням освітнього рівня, вікового складу, культурних запитів і професій екскурсантів.

У післявоєнні роки в екскурсійній програмі значна роль відводиться військово-історичної тематики. Об'єктами відвідування стають меморіальні комплекси, пам'ятники бойової слави та ін. З'являються і перші методичні нововведення – використання професійних екскурсоводів при замовленні автобусної екскурсії, коли працівник виступає лише в ролі організатора.

Наступний історичний етап визначений серединою ХХ століття. Деякі екскурсійні організації того часу були підпорядковані Міністерству культури, а курси підготовки екскурсоводів перебували лише при музеях.

У 1971 приймається постанова про екскурсійну справу: «Про заходи щодо подальшого поліпшення екскурсійної роботи», в якій були визначені заходи щодо підвищення пізнавальної цінності екскурсій, якісному

вдосконаленню методичної роботи екскурсоводів, підготовки кадрів для екскурсійної справи. У ці ж 70-ті роки XX століття екскурсійна справа включається в навчальні плани найбільших ЗВО радянських республік. На географічних факультетах Київського, Сімферопольського, Білоруського і Кишинівського державних університетів були відкриті спеціалізації «Методика і організація туристично-екскурсійної справи». На факультетах суспільних професій педагогічних інститутів створювалися екскурсійні відділення [1].

Наприкінці XX століття активізується наукова робота в області теорії і практики екскурсійної справи. У цей період масово видаються монографії, інструкції з організації екскурсійної роботи: «Підготовка та проведення екскурсій», «Організація екскурсійної роботи», «Вимоги до методичної розробки екскурсій», «Методичні рекомендації з підготовки нової екскурсії», «В допомогу викладачам курсів з підготовки екскурсоводів», «Міська оглядова екскурсія» і багато інших [3, с. 76].

Після 1991 року, екскурсійна справа в пострадянських країнах переживала глибоку кризу. Це було пов'язано, по-перше, з тим, що зникла система профспілкового туризму, по-друге, екскурсія перестала бути засобом пропаганди ідеалів тоталітаризму, історико-революційна і радянська тематика екскурсій відійшла на другий план. По-третє, створена раніше система підготовки екскурсійних кадрів і методичного забезпечення екскурсійної роботи була практично зруйнована. Відбулися істотні зміни в професійній підготовленості екскурсоводів: в цій ролі стали виступати люди, які не мають спеціальної підготовки й освіти. Нарешті, змінам піддався і контингент екскурсантів: скоротилася кількість дорослих екскурсантів, на їх місце прийшли діти шкільного віку.

Деяка стабілізація екскурсійної діяльності почала відбуватись лише на початку XXI століття. Сьогодні спостерігається зростання інтересу до міських і заміських екскурсій у дорослого населення, проте дана тенденція характерна переважно тільки для великих міст. Позитивні зрушення в

розвитку замських екскурсій гальмуються зростанням цін на послуги, головним чином, транспортні, це в свою чергу свідчить про те, що розвиток екскурсійної справи в країнах, що розглядаються в даному дослідженні вимагає створення нових форм екскурсійного обслуговування, розвитку екскурсійної справи на регіональному рівні, а також стандартизації підготовки фахівців туристичного супроводу (гідів-екскурсоводів).

В даний час ситуація на ринку екскурсійних послуг в деяких країнах східної Європи, а саме в Молдові, Білорусі та Україні така, що випускники профільних навчальних закладів не відповідають повною мірою професійним вимогам та міжнародним стандартам. Сьогоднішні фахівці туристичного супроводу (гіди-екскурсоводи) мають низький професійний рівень, тому туристичним фірмам та іншим закладам сфери дозвілля та відпочинку, які мають власні програми корпоративної підготовки фахівців, доводиться заново навчати прийнятих на роботу співробітників. У молодих гідів-екскурсоводів спостерігається недостатня компетентність і відсутність адаптаційних навичок, якими вони повинні володіти в розвинутому конкурентному середовищі. Випускникам курсів підготовки гідів-екскурсоводів не вистачає практичного досвіду, знань з історії та культури, традицій та звичаїв народів, зокрема полікультурної підготовки.

На сьогодні лише в Україні існує декілька десятків курсів підготовки та підвищення кваліфікації гідів-екскурсоводів, які організовуються в багатьох випадках при туристичних фірмах або Інститутах підвищення кваліфікації. Лише декілька великих ЗВО готують фахівців на курсах, але така підготовка завжди відбувається на платній основі і в Центрах післядипломної та додаткової освіти, що працюють при університетах.

Програми підготовки фахівців туристичного супроводу в цих закладах різноманітні, але вони всі розглядають такі основні положення: в основі будь-якої екскурсії лежить один екскурсійний метод повідомлення знань; показ і розповідь – складові частини екскурсії й основні її елементи; рух (моторність) – одна з ознак екскурсії; екскурсійна методика є приватною

методикою і складається з двох частин – методики підготовки і методики проведення екскурсій; методика проведення екскурсій є сукупністю методичних прийомів показу екскурсійних об'єктів, розповіді про них та події, що з ними пов'язані.

Висновки. Отже, підсумовуючи все вище зазначене, можна зробити наступні висновки про те, що основою екскурсійного процесу є саме екскурсійний метод, який ще й на додачу є сукупністю засобів і прийомів передачі знань, умінь та навичок. Майже вся теорія екскурсійної справи являє собою глибокий аналіз дії екскурсійного методу метою якого є навчання (передача знань) і виховання (формування всебічно розвиненої особистості). Екскурсійний метод, як один із найактивніших засобів взаємодії екскурсовода та екскурсантів, є ще й однією з умов плідного їх спілкування. Можна стверджувати на основі досвіду екскурсійної роботи про те, що лише ті екскурсії досягають поставленої мети, які побудовані з урахуванням вимог і особливостей екскурсійного методу. А при підготовці фахівців туристичного супроводу (гідів-екскурсоводів) врахування всіх особливостей екскурсійної методики є запорукою становлення висококваліфікованих фахівців, які будуть конкурентоспроможними та затребуваними на ринку праці.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Галасюк С. С. Організація туристичних подорожей та екскурсійної діяльності: навч. посіб. Київ : «Центр учбової літератури», 2013. 178 с.
2. Емельянов Б. В. Экскурсоведение: учебное пособие. Москва : Просвещение, 2008. 216 с.
3. Нездоймінов С. Г. Екскурсологія : навч.-метод. посіб. Одеса : Астропринт, 2011. 216 с.
4. Щука Г. П. Система професійної освіти у сфері туризму в Російській Федерації, Україні та Республіці Білорусь: монографія. Луганськ : Вид-во ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2013. 264 с.